

Examen HAVO
2025

tijdvak 2
maandag 23 juni
13.30 - 16.00 uur

tekenen, handvaardigheid, textiele vormgeving

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit 30 vragen.

Voor dit examen zijn maximaal 60 punten te behalen.

Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring, uitleg of berekening gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring, uitleg of berekening ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd.

Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Vragen bij afbeelding 1 tot en met 11

Lodewijk XIV, ook wel de Zonnekoning genoemd, regeerde over Frankrijk van 1661 tot aan zijn dood in 1715. Hij liet een jachtslot in het toenmalige dorp Versailles bij Parijs verbouwen tot een reusachtig paleis met tuinen. Landschapsschilder Pierre Patet kreeg de opdracht om een serie aanzichten te maken van het paleis. Op afbeelding 1 zie je het enige schilderij uit deze serie dat bewaard is gebleven.

Bekijk afbeelding 1.

De voorstelling moest vooral de (absolute) macht van Lodewijk XIV verbeelden. De schilder koos bij dit werk voor het vogelperspectief.

- 2p **1** Leg uit dat de voorstelling vooral de (absolute) macht van Lodewijk XIV benadrukt. Betrek het vogelperspectief in je antwoord.

Bekijk afbeelding 2.

Op afbeelding 2 zie je de hoofdentree tot het paleis. Het paleis van Versailles wordt gezien als een van de hoogtepunten van de Franse barok. Kenmerken van deze bouwstijl zijn onder andere de naar voren uitstekende vleugels die het plein omarmen en de dubbele zuilen bij de deuren.

- 3p **2** Noem nog drie andere kenmerken van de barokarchitectuur die je ziet op afbeelding 2.

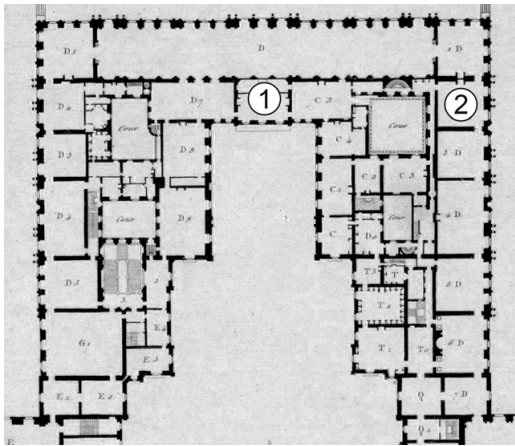
Het leven aan het hof draaide volledig om de koning. De dagelijkse handelingen werden geregistreerd als een toneelstuk. Zo begon de dag van Lodewijk XIV in de slaapkamer, die te zien is op afbeelding 3. De prent op afbeelding 4 geeft een indruk van het opstaan van de koning. Het opstaan ging gepaard met allerlei rituelen en daarbij waren veel mensen betrokken.

Bekijk afbeelding 3 en 4.

De slaapkamer was enorm groot en zo ingericht dat de rituelen konden worden uitgevoerd en het publiek dit spektakel kon bijwonen.

- 3p **3** Geef nog drie voorbeelden van de inrichting en/of vormgeving van de slaapkamer waaruit blijkt dat die geschikt is gemaakt voor een publieke vertoning van en het bijwonen van de rituelen.

figuur 1

Plattegrond van de eerste verdieping van het paleis

De slaapkamer van Lodewijk XIV bevond zich op de eerste verdieping, boven de centrale ingang van het paleis. Op figuur 1 is de slaapkamer gemarkeerd met een (1). De rol die de koning vervulde binnen het Franse koninkrijk was die van absoluut heerser.

Bekijk figuur 1.

De plaatsing van de slaapkamer op deze plek in het paleis heeft behalve een praktische functie ook een symbolische functie.

- 1p **4** Beschrijf een symbolische functie van de slaapkamer van Lodewijk XIV op deze plek in het paleis.

Rechts van de privévertrekken lagen de officiële ontvangstruimtes, waar officiële handelingen verricht werden en belangrijke gasten ontvangen werden. Deze kamers werden versierd met mythologische voorstellingen. Op afbeelding 5 zie je de plafondschildering van de kamer die gewijd is aan de zonnegod Apollo, zie markering (2) op figuur 1.

Bekijk afbeelding 5.

De kunstenaar Charles de La Fosse heeft de plafondschildering zo vormgegeven dat de blik van de bezoeker naar de zonnegod Apollo wordt getrokken.

- 3p **5** Beschrijf dit aan de hand van de aspecten
- licht,
 - ruimte
 - en kleur.

De voorstelling is zo geschilderd dat het lijkt alsof het plafond zich opent naar de wolkenlucht.

1p 6 Hoe noem je dit effect?

- A clair-obscur
- B en plein air
- C reliëf
- D trompe l'oeil

Voorstellingen van klassieke goden, met name van Apollo, komen op veel plaatsen voor in het paleis van Versailles. Ze werden alle aangebracht in opdracht van Lodewijk XIV.

1p 7 Geef een inhoudelijke reden voor het aanbrengen van dergelijke voorstellingen door de koning in zijn paleis.

Behalve het paleis van Versailles bezat Lodewijk XIV nog veel andere paleizen in Frankrijk. Deze werden allemaal verbouwd en ingericht naar zijn smaak en goedkeuring. Om dit mogelijk te maken richtte hij eigen werkplaatsen (manufacturen) en een kunstacademie op.

Op afbeelding 6 zie je een tapijt uit een reeks tapijten die het koningschap van Lodewijk XIV verbeelden. Op afbeelding 7a en 7b zie je twee details van het tapijt. De voorstelling gaat over het bezoek dat Lodewijk XIV brengt aan een van zijn manufacturen. De koning is linksboven voorgesteld.

3p 8 Geef drie aspecten van de voorstelling waarmee de belangrijke positie van de koning wordt benadrukt ten opzichte van de mannen om hem heen.

In de manufacturen werden meubels en andere voorwerpen gemaakt. Bijzonder aan de manufacturen was dat hier verschillende ambachten verenigd waren, zodat ze konden samenwerken.

Bekijk afbeelding 6 en de details op afbeelding 7a en 7b.

Tijdens het bezoek aan de manufactuur werden de verschillende soorten voorwerpen aan de koning getoond.

3p 9 Noem drie verschillende voorwerpen die je ziet op afbeelding 6, 7a en/of 7b en geef steeds aan welk ambacht erbij hoort.

Het koninklijk paleis Huis ten Bosch in Den Haag werd in dezelfde tijd gebouwd als het paleis van Versailles. Tegenwoordig is dit het woon- en werkpaleis van de koning en zijn gezin. Voordat de koninklijke familie er in 2019 ging wonen, werd het paleis verbouwd en gerenoveerd. Enkele kunstenaars kregen de opdracht om een kunstwerk te maken in het paleis.

Op afbeelding 8 zie je de DNA Salon. De kunstenaar Jacob van der Beugel heeft tegen de wanden bijna 60.000 bakstenen aangebracht. Deze wanden zijn portretten in DNA – de genetische barcode – van koning Willem-Alexander, koningin Máxima en kroonprinses Amalia. Op figuur 2 zie je een voorbeeld van een genetische barcode.

figuur 2

Bekijk afbeelding 8.

Jacob van der Beugel wilde het werk laten passen bij de bestaande historische inrichting en vormgeving van het interieur.

- 2p 10 Geef aan waarom het DNA-kunstwerk van Van der Beugel past bij de historische inrichting van de ruimte en/of de vormgeving van de ruimte.

Bekijk afbeelding 8 tot en met 11.

Het uitdrukken van identiteit gaat voor Jacob van der Beugel over meer dan alleen het DNA van mensen. Hij wilde iets maken dat zou passen bij Nederland. Hij liet zich bij dit kunstwerk dan ook inspireren door het Hollandse landschap. Zo zijn de bakstenen gemaakt van rivierklei, een veel voorkomende Nederlandse grondsoort.

- 2p 11 Geef nog twee kenmerken van het Hollandse landschap die je herkent in het DNA-kunstwerk.

Bekijk afbeelding 9, 10 en 11.

Het was een kostbaar proces om de DNA Salon op deze manier te decoreren. Elke steen is namelijk met de hand gemaakt, en ook de kleuren zijn per steen gemengd. De stenen zijn ontstaan door de brokken klei zorgvuldig te scheuren.

- 2p 12 Noem twee aspecten van de bakstenen waaraan je kunt zien dat ze handgemaakt zijn.

Jacob van der Beugel heeft in het kunstwerk ook een DNA-portret van kroonprinses Amalia opgenomen.

- 1p 13 Geef hiervoor een reden die ingaat op (de toekomst van) het koningschap.

De kunstenaar wilde met het DNA-kunstwerk een hedendaags kunstwerk creëren, maar het kunstwerk sluit ook aan bij Nederlandse kunststromingen uit de twintigste eeuw.

- 2p 14 Noem een Nederlandse kunststroming uit de twintigste eeuw die je herkent in het DNA-kunstwerk. Licht je antwoord toe met een voorbeeld.

Uitzonderlijk talent

Vragen bij afbeelding 12 tot en met 16

Sinds de negentiende eeuw besteedt het Nederlandse koningshuis aandacht aan het stimuleren van getalenteerde, vaak jonge kunstenaars. Kunstenaars ontvangen een koninklijke beurs of er wordt werk van ze aangekocht.

In de negentiende eeuw kreeg Raden Saleh (1811–1880) van koning Willem I jaarlijks een financiële toelage en een opleiding bij enkele vooraanstaande kunstenaars. Saleh groeide op in adellijke kringen en kwam op achttienjarige leeftijd vanuit Nederlands-Indië naar Nederland.

Op afbeelding 12 zie je een vroeg werk van Saleh. Hij woonde toen nog in Nederlands-Indië. Je kunt zien dat Saleh een talentvol tekenaar was.

- 3p 15 Geef met drie voorbeelden uit afbeelding 12 aan waaruit dit blijkt.

Saleh kwam in 1829 naar Nederland om een schildersopleiding te volgen. Op afbeelding 13 zie je het schilderij *Leeuwenjacht* (1841).

Bekijk afbeelding 13.

Het schilderij *Leeuwenjacht* wordt in de kunstgeschiedenis gerekend tot de romantiek.

- 1p 16 Leg aan de hand van de voorstelling uit dat de *Leeuwenjacht* gerekend kan worden tot de romantiek.

Bekijk afbeelding 13.

Saleh heeft de jacht voorgesteld als een dynamische strijd tussen ruiters te paard en twee leeuwen. De compositie draagt bij aan de dynamische beweging van de *Leeuwenjacht*.

- 2p 17 Beschrijf twee manieren waarop de compositie bijdraagt aan de dynamische beweging.

Saleh wordt door kenners wel de Rembrandt van Indonesië genoemd. Op afbeelding 14 zie je een portret van Saleh als 'Oosterse prins'. Zo liet hij zich door een tijdgenoot schilderen. In deze of vergelijkbare kleding trok hij door Europa en begaf hij zich in kringen van adel en andere voorname mensen.

Hij was populair in deze kringen en dat was niet alleen te danken aan zijn talent voor schilderen.

- 2p 18 Geef nog twee verklaringen voor de belangstelling die Saleh kreeg in kringen van adel en andere voorname mensen.

figuur 3

Raden Saleh, *Boschbrand*, 300 x 396 cm, olieverf op doek

Op figuur 3 zie je het schilderij *Boschbrand* dat Saleh maakte in 1849. Hij schonk het aan koning Willem III als dank voor de jarenlange steun die Saleh had ontvangen van het koningshuis. Het werk raakte zoek. Pas in 2006 vond een kunsthistoricus het werk terug in een depot van Instituut Collectie Nederland.

Het schilderij werd gerestaureerd. De erfgenamen van de voormalige koningin Juliana besloten dat het doek thuishoorde in Indonesië, maar ze vonden er geen koper voor. Uiteindelijk werd het werk verkocht aan een museum in Singapore, een stadstaat naast het huidige Indonesië.

De kunsthistoricus die het werk had teruggevonden, had liever gezien dat het Koninklijk Huis het werk geschonken of verkocht had aan het Rijksmuseum in Amsterdam.

- 2p 19 Geef twee inhoudelijke argumenten die de kunsthistoricus hiervoor zou kunnen aanvoeren.

Beeldend kunstenaar Neo Matloga (1993) woont en werkt afwisselend in zijn geboorteland Zuid-Afrika en in Nederland. Hij volgde een opleiding aan de academie in Johannesburg en aan De Ateliers in Amsterdam.

In 2018 werd Matloga winnaar van de Koninklijke Prijs voor de Schilderkunst. Op figuur 4 zie je de kunstenaar, samen met koning Willem-Alexander, voor een van zijn werken staan.

figuur 4

Het werk van Matloga bestaat uit een combinatie van grote collages van foto's uit tijdschriften en schilder- en tekenkunst. Daarvoor gebruikt hij houtskool, inkt en olieverf. Op afbeelding 15 zie je een werk van Matloga uit 2021.

Bekijk afbeelding 15.

Matloga verbeeldt in zijn werk alledaagse scènes in een huiselijke omgeving. Het gaat om kleine gebeurtenissen uit het leven van zijn Zuid-Afrikaanse vrienden.

Matloga verwerkt westerse clichébeelden over (Zuid-)Afrikaanse cultuur in zijn werk. Helemaal rechts zie je bijvoorbeeld de voorzijde van een elpee met de tekst *Black Music* erop. Die verwijst naar het idee dat er zoiets als Zwarte muziek bestaat.

- 2p **20** Noem nog twee voorbeelden van westerse clichébeelden over de (Zuid-)Afrikaanse cultuur die je ziet in de voorstelling op afbeelding 15.

Matloga heeft zich laten inspireren door vroegmoderne stromingen in de kunst. In zijn collagetechniek bijvoorbeeld, is de invloed van de Duitse kunstenaar Hanna Höch te herkennen. Höch (1889-1978) was een van de weinige Duitse vrouwelijke kunstenaars uit de dadabeweging.

Op afbeelding 16 zie je *Equilibre* (Evenwicht) uit 1925 van Höch. Het is een collage van plaatjes die zijn geknipt uit tijdschriften, en waterverf. De voorstelling doet denken aan een balanceer-act uit het circus.

- 3p **21** Beschrijf drie aspecten van de voorstelling die bijdragen aan deze indruk van een balanceer-act of circus-act.

Met hun antiekunst verzetten de dadaïsten zich tegen traditionele denkbeelden in de maatschappij. Zo is het werk van Höch op afbeelding 16 te zien als een verzet tegen het hokjes-denken of het denken in tegenstellingen.

- 1p **22** Leg dit uit aan de hand van een aspect van de voorstelling.

Bij de uitreiking van de Koninklijke Prijs voor de Schilderkunst merkte de jury op verrast te zijn door de eigen stijl die Matloga met de collagetechniek had ontwikkeld. De jury schreef in haar rapport hierover: "Echt een nieuwe stem [...], een die tegelijkertijd bekend voorkomt."

Bekijk afbeelding 15 en 16.

De invloed van Höch is zo'n stem die bekend voorkomt in het werk van Matloga. Verder constateert de jury dat Matloga in zijn werk "echt een nieuwe stem" laat horen.

- 1p **23** Geef aan de hand van afbeelding 15 een argument voor het oordeel van de jury dat Matloga inhoudelijk "echt een nieuwe stem" laat horen. Betrek een aspect van de vormgeving en/of voorstelling in je antwoord.

Een vrouwelijke blik op fotografie

Dora Maar (1907-1997) werd geboren in Parijs. Na een studie schilderkunst volgde ze er een opleiding in de fotografie en richtte ze haar eigen fotostudio op. Haar werk viel op door de toepassing van fotomontage en een vernieuwende stijl. Ze was een van de weinige vrouwelijke kunstenaars die deelnam aan tentoonstellingen waar werk te zien was van surrealisten.

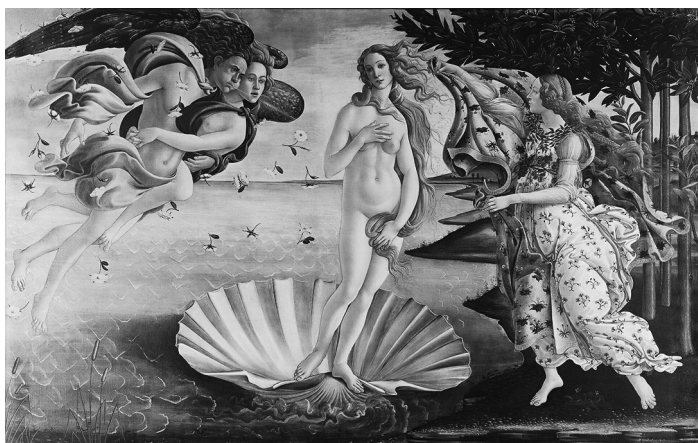
Op afbeelding 17 zie je *Zonder titel (Hand-schelp)* uit 1934. In de foto(montage) zie je een schelp op het strand, waaruit een hand van een etalagepop steekt.

Bekijk afbeelding 17.

Kenmerkend voor het surrealisme is het effect van vervreemding. Zo dragen de donkere wolken bij aan de mysterieuze sfeer op het strand.

- 2p 24 Geef twee andere aspecten van de voorstelling die bijdragen aan het effect van vervreemding.

figuur 5

In de kunstgeschiedenis wordt het werk van Dora Maar op afbeelding 17 in verband gebracht met het beroemde schilderij van Botticelli, *De geboorte van Venus*, uit de vijftiende eeuw. Je ziet dit werk op figuur 5.

Bekijk afbeelding 17 en figuur 5.

De voorstelling op figuur 5 is gebaseerd op een verhaal uit de mythologie. Venus, de godin van de liefde, werd geboren uit het schuim van de zee. Stelling: het is goed mogelijk dat het werk van Dora Maar op afbeelding 17 is gebaseerd op het schilderij van Botticelli.

- 2p 25 Geef aan de hand van afbeelding 17 twee argumenten die deze stelling ondersteunen.

Bekijk afbeelding 17.

Door middel van lichtwerking weet Dora Maar in deze fotomontage een geheimzinnige sfeer op te roepen.

- 2p 26 Beschrijf twee aspecten van de lichtwerking die bijdragen aan deze geheimzinnige sfeer.

figuur 6

Model Assia, het originele negatief is omgekeerd tot een positief beeld.

Voor haar fotomontages gebruikte Dora Maar foto's die ze maakte van zichzelf of van (bevriende) modellen, zoals op figuur 6. In de donkere kamer (doka) experimenteerde Dora met de negatieven. Ze belichtte de negatieven soms meerdere keren of bewerkte ze met diverse materialen alvorens ze af te drukken op papier.

Op afbeelding 18, 19 en 20 zie je drie verschillende negatieven die Dora Maar in 1935 bewerkte door ze te bekrassen en/of te beschilderen. *Bekijk afbeelding 18, 19 en 20 en figuur 6.*

Door het negatief te bewerken verandert de voorstelling.

- 2p 27 Geef hiervan twee verschillende voorbeelden. Betrek de bewerking in je antwoord.

Let op: de laatste vragen van dit examen staan op de volgende pagina.

Bekijk afbeelding 18 tot en met 20.

De werken zijn te zien als een commentaar op het klassieke schoonheidsideaal van de vrouw, zoals verbeeld in het schilderij van Botticelli op figuur 5.

- 2p **28** Leg dit uit aan de hand van figuur 5 en afbeelding 18, 19 en/of 20.

Op afbeelding 21 en 22 zie je twee foto's van de Amerikaanse fotograaf Nan Goldin (1953) afkomstig uit de serie *The Ballad of Sexual Dependency* (Ballade van seksuele afhankelijkheid). De serie omvat meer dan 700 foto's die gemaakt zijn in de jaren tachtig van de vorige eeuw. Ze fotografeerde haar vriendenkring van kunstenaars, artiesten en leden uit de underground scene van New York. In haar werk komen thema's aan bod zoals liefde, vriendschap, verlies en verslaving.

Bekijk afbeelding 21 en 22.

Je kunt aan de foto's zien dat ze een momentopname zijn uit het leven van deze vriendenkring en/of dat ze er een direct inkijkje in geven.

- 3p **29** Noem drie voorbeelden waaraan je dit kunt zien.

In de jaren zeventig had Goldin een kunstopleiding gevolgd in Boston (Verenigde Staten). Zij zag haar foto's als kunstwerken, maar het kunstpubliek beschouwde haar werk niet als kunst.

- 1p **30** Geef een verklaring waarom de kunstwereld toen weinig belangstelling had voor het werk van Goldin.